

СЕКЦІЯ 8

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ. ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА САМОАКТУАЛІЗАЦІЮ ЖІНОК

INFLUENCE OF GENDER STEREOTYPES ON WOMEN'S SELF-ACTUALIZATION

В статті проведено аналіз поняття самоактуалізації, який розглядається як багатомірний інтегральний процес, для якого характерний найвищий розвиток інтелектуальних, психічних, психологічних, духовних та фізичних здібностей людини. Зазначено, що самоактуалізація – це властивість особистості, яка виражається в її прагненні до самореалізації та самовдосконаленні, звершенні свого покликання, бажанні бути тим, ким вона спроможна бути.

Встановлено, що гендер – це цілісна психічна репрезентація статі, відповідна поняттям «жіноче» та «чоловіче», що здобута індивідом в результаті індивідуального досвіду. Визначено, що гендер відображає «соціальну» стать на відміну від біологічної, та може мати постійний чи змінний характер.

Було проведено емпіричне дослідження особливостей самоактуалізації жінок та їхньої задоволеності роботою у порівнянні із чоловіками. Вибірка складала 83 особи віком від 25 до 45 років, до якої ввійшли представники обох статей. Для дослідження було сформовано дві групи: чоловіча (40 осіб) та жіноча (43 особи). В дослідження були використані наступні методи: діагностика самоактуалізації особистості – «САМОАЛ» (А. В. Лазукіна, в адаптації Н. Ф. Каліної) та опитувальник «Інтегральна задоволеність роботою» (Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов).

Встановлено, що рівень самоактуалізації для досліджуваних жінок вищий ніж для чоловіків. Також представниці жіночої групи на рівні з чоловіками проявляють якості, а за окремими факторами і перевищують їх, направлені на досягнення успіху у власній реалізації та зміцнення соціальних позицій. При такій тенденції водночас спостерігається прагнення жінок до зменшення емпатійності та емоційності як традиційно жіночих якостей задля досягнення успіху у різних сферах суспільного життя. Отримані результати засвідчують про зміну уявлень у поглядах сучасності відносно чоловічого і жіночого образу, які відходять від традиційних ролей та стереотипів.

Ключові слова: самоактуалізація, гендер, гендерні стереотипи, задоволення роботою.

The article analyzes the concept of self-actualization, which is considered as a multidimensional integral process characterized by the highest development of intellectual, mental, psychological, spiritual and physical abilities of a person. It is noted that self-actualization is a quality of the individual, which is expressed in their desire for self-realization and self-improvement, fulfillment of their calling, desire to be what they are capable of being.

It has been established that gender is a holistic mental representation of sex, corresponding to the concepts of «feminine» and «masculine», acquired by an individual as a result of individual experience. It was determined that gender reflects «social» sex as opposed to biological sex, and can be permanent or changeable.

Empirical research was conducted on the characteristics of women's self-actualization and their job satisfaction compared to men. The sample consisted of 83 people aged 25 to 45, which included representatives of both sexes. Two groups were formed for the study: male (40 people) and female (43 people). The following methods were used in the study: diagnosis of self-actualization of personality – «SAMOAL» by A. Lazukina, adapted by N.F. Kalina, and the questionnaire «Integral job satisfaction» by N. Fetyskin, V.Kozlov, G. Manuylov.

It was established that the level of self-actualization for the studied women is higher than for men. Also, representatives of the women's group show qualities on a par with men, and according to certain factors even exceed them, aimed at achieving success in their own realization and strengthening social positions. With such a tendency, there is a desire of women to reduce empathy and emotionality as traditionally female qualities in order to achieve success in various spheres of social life. The obtained results testify to the change of ideas in modern views regarding male and female images, which depart from traditional roles and stereotypes.

Key words: self-actualization, gender, gender stereotypes, job satisfaction.

УДК 159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.40.29>

Полшкова С. Г.

д. мед. н.,
професор кафедри клінічної психології
ТОВ «Київський інститут сучасної
психології та психотерапії»

Крайлюк А. І.

к. психол. н.,
доцент кафедри соціальної психології
ТОВ «Київський інститут сучасної
психології та психотерапії»

Незважаючи на демократичність українського суспільства та забезпечення для обох статей рівних можливостей у доступі до освіти та охорони здоров'я, простежуються деякі тенденції нерівноправності жінок у можливості при виборі майбутньої професії, прийнятті на роботу, винагороді за працю, існує дисбаланс у співвідношенні жінок і чоловіків на керуючих і управлінських посадах, менеджменту та у сфері політики.

Дослідженню самоактуалізації приділено достатньо уваги в роботах вчених, для яких впро-

довж довгого історичного періоду ця тема була приводом широких дискусій. Досить часто науковці співвідносять самоактуалізацію з такими поняттями, як «самоздійснення», «самовдосконалення», «самореалізація», «особистісне зростання», «самоствердження», «саморозвиток», «індивідуалізація» в якості синонімів, схожих понять, але не тотожних одне одному.

Зазначається, що вперше поняття самоактуалізації (самоактуалізації), як постійного чинника прагнення реалізувати свої вроджені

потенції, було введено нейрофізіологом К. Гольдштейном у 30-х роках XX століття. Спочатку науковець розглядав самоактуалізацію як активацію деяких внутрішніх ресурсів особистості, результатом дії яких є здатність організму до реорганізації, відновлення властивостей особистості після перенесеного поранення або травми [1]. Згодом, цей феномен був ним розглянутий як «творча тенденція людської природи, основа розвитку і вдосконалення організму». Науковець трактував самоактуалізацію, як основний, і по суті єдиний мотив діяльності людини. І навіть дії, при першому погляді викликані іншими мотивами, це лише прояви головної сили життя – самоактуалізації. Задоволення будь-якої окремої потреби виходить на сцену тоді, коли це є передумовою для самоактуалізації всього організму, яка в свою чергу є творчою тенденцією природи людини. Цей процес є основою розвитку та удосконалення організму [2].

Сучасні українські дослідники у своїх роботах звертаються до феномену самоактуалізації також. О. Яремчук розглядає самоактуалізацію як своєрідну інтеграцію культурно-історичних символів, смислів та міфологію із власним «Я» особистості. Це відбувається для того, щоб вдосконалити мотиваційне поле особистості, пробудити потребу до творчості як метапотребу, реалізувати сутнісну природу людини. Вчена визначає саморозвиток як покращення авторського міфотворення індивіда шляхом діалогу із власним несвідомим та розкриття власної особистості в культурно-історичному просторі [3].

Б. Братиніч та І. Ільченко у своєму дослідженні самоактуалізації особистості прийшли до висновку, що процес самоактуалізації є включеним в соціокультурно-освітню систему та має дві складові: психосоматичну частину та духовно-моральні орієнтації, цілі та установки людини. Самоактуалізація особистості можлива лише тоді, коли існуючий духовний компонент в гармонії особистості [4].

Також серед сучасних вчених слід виділити вченого-гуманіста С.Д. Максименка, який розглядає самоактуалізацію на рівні із саморозвитком, самоздійсненням, самореалізацією та індивідуалізацією. Він вважає людину, що здійснює процес самореалізації, як таку, що відмовляється від конформізму та актуалізує свою Самість, а саме підсвідоме та надсвідоме підґрунтя особистості людини [5]. Дослідник вважає, що самореалізація особистості є, насправді, органічно властивою будь-якій людині (і зовсім недоречними є тези про те, що, нібито, дуже невелика кількість людей самореалізується, оскільки це «роблять всі»). С.Д. Максименко висвітлює процес самоактуалізації у житті людини переважно у загальному психологічному плані, не торкаючись конкрет-

них особливостей самоактуалізації особистості у процесі особистісного чи професійного становлення. Вчений – гуманіст у своїх роботах зосереджується на вивченні категорії «нужди» як первинного енергетичного джерела [6].

Поняття «гендер» було введено сексологом Джоном Мані, який свого часу працював з такими явищами, як гермафродитизм і транссексуалізм. Але научним, у розрізі психологічної науки, воно стало завдяки американському психоаналітику Роберту Столеру, яким у 1968 році було запропоновано вживати граматичну категорію «гендер» для підкреслення подвійності статі людини – як біологічної, з одного боку, та соціокультурного феномену – з іншого. Р. Столер почав розглядати «гендер» як поняття, що виражає психологічні, соціально-культурні відмінності незалежно від біологічної статі, що послужило основою для того, щоб вже на початку 70-их років було започатковано тенденцію розмежування понять «стать» і «гендер» на основі біологічного/соціального [7].

Важливим елементом гендерних відмінностей є протиставлення «чоловічого» і «жіночого», та підкорення «жіночого» «чоловічому» [8].

Гендерні стереотипи – це історично та культурно обумовлені, соціально конструйовані категорії «маскулінності» і «фемінності», що в свою чергу підтверджуються і підтримуються представниками обох статей в поведінці, зовнішньому вигляді, цілями та світосприйняттям, моральними та етичними установками, виражаються у самосприйнятті та взаємовідносинах з іншими. У мовленні гендерні стереотипи, стикаючись з повсякденням, формують буденну свідомість, як «само собою зрозуміле знання», «знання здорового глузду» [9]. Фрази типу «усі знають, що», «це не дивно, тому що», «це для них характерно», – виражають беззаперечність, а також звичну і «зрозумілу» інформацію про людину.

Дослідження впливу гендерних стереотипів на самоактуалізацію жінок було проведено у березні 2021 року у місті Київ. Вибірка склала 83 особи віком від 25 до 45 років, до якої ввійшли представники обох статей. Для дослідження було сформовано дві групи: чоловіча (40 осіб) та жіноча (43 особи).

Для дослідження був обраний вік від 25 до 45 років, проте більша частина респондентів належить до вікової категорії від 36 до 45 років. Саме для цього вікового періоду характерні найвищі показники інтелектуального, психологічного та соціального розвитку особистості. Тому очікуваним є те, що саме в цей період найактивніше відбувається процес самоактуалізації як у чоловіків, так і у жінок.

Було проведено процедури діагностики, застосовуючи методику «Діагностика самоактуалізації особистості – САМОАЛ» (А.В. Лазукіна, в адаптації Н.Ф. Каліної) ат опитуваль-

ник »Інтегральна задоволеність роботою» (Н.П. Фетіскін, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов).

За результатами аналізу описових характеристик за методикою САМОАЛ було встановлено, що для чоловіків характерний такий розподіл по даним: середнє арифметичне – 56.2 бали при стандартному відхиленні 8.43, при цьому максимальне значення – 71, а мінімальне – 36. Для жінок: середнє арифметичне – 61.0 при стандартному відхиленні 8.97, максимальне значення – 77, а мінімальне – 41.

Отже, якщо порівнювати середні значення загальний рівень прояву самоактуалізації у жінок вищий, ніж у чоловіків.

За першою шкалою «Орієнтація у часі», демонструє, наскільки людина живе сьогодні, а не минулим чи майбутнім. Середнє арифметичне для жінок складає 10.3 при стандартному відхиленні 2.30, а для чоловіків 9.64 при стандартному відхиленні 2.88. Максимальне значення – 15.0 для жінок та 13.5 для чоловіків, мінімальне – 4.50 для жінок, 3.00 для чоловіків. Отже, для чоловіків характерний середній рівень прояву за даною шкалою. Для жінок даний показник перевищив межу високого рівня самоактуалізації. Тобто розуміння цінності життя «тут і тепер» і здатність насолоджуватися актуальним моментом для респонденток є більш проявленою ніж для чоловіків.

За другою шкалою «Цінності» високий бал свідчить, що людина поділяє цінності зрілої особистості, характерні також середні показники по обом групам (середнє арифметичне для жінок складає 9.84, а для чоловіків 8.82). Це говорить про середній рівень здатності як чоловіків, так і жінок поділяти цінності особистості, яка самоактуалізується.

Шкала «Погляд на природу людини» описує природну симпатію, довіру до людей. Отримано дещо нижчі, ніж дані за попередніми шкалами, середні показники по обом групам середнє арифметичне для жінок складає 7.50, а для чоловіків 7.24. Це говорить про середній рівень здатності досліджуваних і чоловічої, і жіночої групи до гармонійних міжособистісних стосунків.

За шкалою «Потреба в пізнанні» також відзначаються середні показники і для жінок, і для чоловіків. Це говорить нам, що не залежно від статі, респонденти демонструють середній рівень прагнення до нових вражень, що є характерною рисою для особи, що самоактуалізується.

За п'ятою шкалою «Креативність» прагнення у чоловіків до творчості дещо більше, ніж у жінок. Середнє арифметичне для чоловіків складає 9.91 при максимально отриманому 13.0, а для жінок середнє 8.82, а максимальне значення – 14.0. Проте, для респондентів обох груп загалом характерний середній рівень прагнення до творчості, що є неодмінним

атрибутом само актуалізації. Креативність є складовою дивергентного мислення і є необхідною умовою для виходу за межі встановлених стереотипів. Отже, респонденти обох груп здатні проявляти гнучкість сприйняття і оригінальність у способах самопрояву, однак цей прояв скоріше відбувається в межах встановлених суспільством норм і стандартів.

Зазначено різницю між середніми показниками за шкалою «Автономність»: середнє арифметичне для жінок складає 7.47, а для чоловіків 8.57. Отже, для чоловіків характерний більший прояв за цією ознакою: незалежність, позитивна свобода у регуляції власної поведінки, здатність протистояти соціальному тиску. Автономність вважається важливою складовою загальної характеристики особи, яка самоактуалізується, це здатність бути незалежним, проте, звичайно, це не означає відчуження. Для респондентів обох груп за даною ознакою середній рівень розвитку.

За шкалою «Спонтанність», яка визначає якість, що співвідноситься з такими цінностями, як свобода, природність, середнє арифметичне для жінок складає 7.35, а для чоловіків 6.35. Дані показники свідчать про середній рівень розвитку за даною ознакою. Тобто жінки незначною мірою, але більш здатні до спонтанної поведінки.

Шкала «Саморозуміння» свідчить про чутливість людини до своїх бажань та потреб. За даною шкалою жінки показали значно вищий результат, ніж чоловіки (середнє арифметичне для жінок складає 9.14, а для чоловіків 7.46), проте в межах середнього прояву за даною шкалою.

За шкалою «Аутосимпатія», що дає поняття про цілісність особи, добре усвідомлену «Я-концепцію», отримано дані, які свідчать, що для жінок незначно, але більш характерна дана ознака (середнє арифметичне для жінок складає 8.42, а для чоловіків 8.20). Але загалом для обох груп характерний середній рівень прояву аутосимпатії.

Для шкали «Контактність», що розуміється в опитувачі як загальна схильність до доброзичливих і приємних контактів з іншими людьми, отримано такі дані: середнє арифметичне серед жінок – 7.85 балів при стандартному відхиленні 2.64, при цьому максимальне значення – 13.5, а мінімальне – 1.50. Для чоловіків характерні такі дані: середнє арифметичне – 9.26 балів при стандартному відхиленні 1.31, при цьому максимальне значення – 12, а мінімальне – 7.50. Отже, спроможність до встановлення тривалих товариських стосунків з оточуючими і у чоловіків, і у жінок на середньому рівні. Проте для чоловіків показники значно вищі ніж у жінок, що свідчить про більш розвинуті комунікативні можливості.

Незначна різниця між представниками обох груп за шкалою «Гнучкість у спілкуванні», що

співвідноситься з наявністю або відсутністю соціальних стереотипів та здатністю особи до адекватного самовираження у спілкуванні. Середнє арифметичне для жінок складає 8.34, а для чоловіків 8.70, що знаходиться в межах середнього прояву.

Підсумовуючи, можна сказати, що загалом як для основної частини досліджуваних жінок, так і для чоловіків характерні середні прояви і по загальному рівню самоактуалізації, і по всім шкалам методики «Діагностика самоактуалізації особистості – САМОАЛ» (А.В.Лазукіна, в адаптації Н.Ф.Каліної). Проте необхідно відмітити, що досліджувані жіночої групи показали вищі показники за всіма шкалами САМОАЛ, окрім «Контактність» та «Гнучкість в спілкуванні». Особливо помітна різниця за шкалою «Контактність» – у чоловіків більш проявлене прагнення та здатність до встановлення тривалих доброзичливих стосунків. Представниці жіночої групи показали значно вищі показники за шкалою «Саморозуміння», що свідчить про те, що для респонденток характерне прийняття себе і позитивна, адекватна оцінка власного «Я».

За опитувальником «Інтегральна задоволеність роботою» (Н.П. Фетіскін, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов) виділено основні шкали, що відповідають змісту дослідження: задоволеність досягненнями у роботі, задоволеність професійним статусом, задоволеність змістом роботи порівняно із заробітком. Максимальна сума балів за наведеними шкалами становить 4 бали.

За шкалою «задоволеність досягненнями у роботі» для жінок середнє арифметичне становить 3.51 при стандартному відхиленні 0.703 та максимальному 4. Такі показники свідчать про високий рівень прояву за даною ознакою. У чоловіків дещо нижчі показники: середнє арифметичне 3.17 при стандартному відхиленні 1.06 та максимальному 4.0, однак також відзначається високий рівень задоволеністю власними досягненнями у діяльності.

За шкалою «задоволеність професійним статусом» середнє арифметичне у жінок – 2.37 при стандартному відхиленні 1.07, у чоловіків середнє – 2.65 при стандартному відхиленні 0.864, максимальне значення для обох груп 4.0. Такі показники можна віднести до середнього рівня прояву задоволеністю за професійним статусом.

За шкалою «задоволеність змістом роботи порівняно із заробітком» для жінок характерний середній рівень прояву за даною ознакою (середнє 2.05 при стандартному відхиленні 1.15). Для чоловіків нижче середнього прояв задоволеності: середнє арифметичне 1.48 при стандартному відхиленні 0.874.

Виявлено слабкий позитивний кореляційний зв'язок між самоактуалізацією та рівнем

«задоволеністю змістом роботи порівняно із заробітком» опитувальника «Інтегральна задоволеність роботою»: коефіцієнт Спірмена 0.249 при статистичній значущості 0.023. Що представляється закономірним, адже реалізація у професійній діяльності сприяє особистому розвитку людини і повноцінному розкриттю її можливостей.

Для перевірки рівності середніх значень у двох групах: чоловічої та жіночої за рівнем самоактуалізації було застосовано критерій Уелча, оскільки розподіл у виборці не відповідає нормальному. Нульова гіпотеза припускає, що середні значення в групі жінок та чоловіків рівні, заперечення цього припущення називається альтернативною гіпотезою.

Результати свідчать, що за рівнем прояву самоактуалізації є статистично значима різниця між середніми значеннями двох груп (жіночої та чоловічої) на рівні значущості $p=0.014$. Величина ефекту складає 0.552, що відповідає середньому рівню.

Висновки проведеного дослідження. Самоактуалізація являє собою реалізацію особисті в житті, осягнення власної унікальності і неповторності, розгортання власного природного потенціалу, самосності, передбачаючи тривалість, постійне залучення в роботу, зростання і розвиток власних здібностей до максимально можливого. Тлумачення поняття «гендер» пройшло етап від соціальної «надбудови» над біологічною статтю, суб'єктивним уявленням про те, чим для людини є її стать, та умовного процесу «створення» гендеру від моменту народження, реалізуючи принцип статевої диференціації. Психологія сьогодення вивчає гендер через призму таких характеристик – соціальна обумовленість, багатовимірність, мінливість/контекстуальність та можливість управління гендером. Поняття гендерної ідентичності полягає в усвідомленні і переживанні відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, які є характерними для представників певної статі.

Встановлено, що рівень самоактуалізації для досліджуваних жінок вищий ніж для чоловіків. Також представниці жіночої групи на рівні з чоловіками проявляють якості, а за окремими факторами і перевищують їх, направлені на досягнення успіху у власній реалізації та зміцнення соціальних позицій. При такій тенденції водночас спостерігається прагнення жінок до зменшення емпатійності та емоційності як традиційно жіночих якостей задля досягнення успіху у різних сферах суспільного життя. Отримані результати засвідчують про зміну уявлень у поглядах сучасності відносно чоловічого і жіночого образу, які відходять від традиційних ролей та стереотипів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Серия: Мастера психологии. 3-е изд. СПб. : Питер. 282 с.
2. Холл К., Гарднер Л. Теория личности. М., 1997. С.720.
3. Яремчук О.В. Соціально-психологічна модель саморозвитку суб'єкта культуротворчості. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України* / за ред. С.Д. Максименка. Т. XIV. Ч. 2. К., 2012. С. 140–151.
4. Братаніч Б. В., Ільченко І. Г. Самоактуалізація особистості та освіта. *ФЛО*. 2011. № 2. С. 13–20.
5. Максименко С. Д. Поняття особистості в психології. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. № 7. С. 1–6.
6. Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі : монографія / за ред. С. Д. Максименка. Кіровоград : ІмексЛТД, 2013. С. 379–399.
7. Гендерна психологія : навч. посіб. О. П. Щотка. Ніжин : Видавець ПП Лисенко М. М., 2019. 359 с.
8. Титаренко Т. М. Соціальна психологія особистості. *Основи соціальної психології*. К. : Міленіум. 2008. С. 397–400.